

مڈھلی پنجابی غزل وچ ترکیب تراشی

Abstract:

Experimentation becomes inevitable in Literature which may open new avenues for diverse thought processes, in order to retain the beauty and meaningfulness of Literature. So, in this article the early ghazal poets introduced different word formation processes, i.e. Coinage, in order to create a novel world of meaning and interpretation. By dint of their thoughts and imagination, they replaced the traditional and obsolete words/subjects by infusing the elements of innovation and novelty which not only retained the beauty and loveliness of the ghazal but also added alot to its brevity. Moreover, historical and research oriented books are used as a secondary source of data. After this reading the critic will get guidance and have new horozone of imagination, thoughts, dimensions and words terminology.

Keywords: Ancient, Punjabi Ghazal wich terkeeb terashi, Word formation, infusion, innovative

ترکیب تراشی:

لفظ ترکیب دا مطلب ہے: ”1 ڈھنگ، جگتی، طریقہ (سمجھنا، سوچنا، لبھنا) 2- ساس، چیزوں کو آپس میں ملانا۔“ (1) ”ترکیب: 1 (ع۔ مونث) بناون، مرکب کرن، ملاون 2- بناوٹ، ڈھنگ، طور طریقہ 3- اُپا، علاج، تدبیر 4- علم نحو وچ کسے جملے دے اجزادی بندش، دویاں دوتوں ودھ لفظاں دا بنایا ہویا مرکب۔“ (2)

عام طور تے آکھیا جاندا اے کہ دو غیر متعلق لفظاں نوں جوڑن لئی پہلے لفظ دے تھلے ”زیر“ لا کے اک نواں لفظ بناندیاں ہویاں ترکیب بنائی جاندی اے۔ عام طور تے ایہ وی خیال رکھیا جاندا اے کہ اک ترکیب وچ ورتے گئے لفظ اکوزبان دے ہوون۔ ایس حوالے نال ”ڈاکٹر سلیم اختر“ لکھدے نیں:

”دو غیر متعلق الفاظ کو زیر کے ذریعہ سے جوڑ کر نیا لفظ بنالینا۔ استعارہ سازی کی مانند ترکیب تراشی بھی ذہن کی خلاق کی مظہر ہوتی ہے۔ ترکیب کو رخ اسلوب کا غازہ سمجھنا چاہیے۔ بلند خیال، اعلیٰ تصور اور ارفع تخیل کے کامیاب اظہار میں ترکیب مد ثابت ہوتی ہے۔ اس سے ابلاغ میں دلکشی پیدا ہو جاتی ہے۔ مرزا غالب اور علامہ اقبال نے تراکیب تراشی کی طرف خصوصی توجہ دی۔ مثالیں پیش ہیں:

قمری کفِ خاکستر و بلبلِ قفسِ رنگ

اے نالہ نشانِ جگر سوختہ کیا ہے (غالب)

فارسی شعراء نے تراکیب وضع کیں اور فارسی سے اردو میں یہ انداز مقبول ہوا۔ ترکیب سے صرف فارسی الفاظ اور غیر فارسی الفاظ سے تراکیب نہیں وضع کی جا سکتیں۔“ (3)

جد کہ پنجابی وچ زیر دا استعمال نہیں کیتا جاندا تے عام طور تے اضافت زیر دے بغیر بنائی جاندی اے جیویں: درد سمندر، خواب پٹولے، دردی سُفنے، مارو تھل وغیرہ۔ دوجی گل ایہ کہ پنجابی ترکیب تراشی ویلے ایس شے نوں وی ضروری نہیں سمجھیا جاندا کہ اک ترکیب وچ ورتے جاوے والے لفظ اکو زبان دے ہوون۔ ایس حوالے نال ”ڈاکٹر نوید شہزاد“ ہوراں نے اپنے مضمون پنجابی غزل وچ ترکیب تراشی وچ لکھیا اے کہ:

”ترکیب دے لغوی معنی جوڑنا، ملانا یا اوہ اکھر جیہڑے دو یا دو توں ودھ اکھراں نال مل کے بنے ہوون، اوہناں نوں ترکیب آکھیا جاندا اے۔ پنجابی غزل وچ ترکیب تراشی دا عمل اک خاص اہمیت رکھدا اے، نویں پنجابی غزل وچ ڈھیر ساری نرویاں ترکیبیاں (بناں اضافت دے) نظر آؤندیاں نیں۔ ایہ بڑی سلاہن جوگ گل اے۔ ایہناں ترکیبیاں نال اک تے شاعری وچ حسن پیدا ہوندا اے تے دو جا اختصار نال گل کرن وچ سوکھت رہندی اے۔ کجھ سیانے ایہ وی آکھدے نیں پئی ترکیب وچ ور تچن والے دوویں اکھراں کو زبان دے ای ہونے چاہیدے نیں پر میری جاچے پنجابی زبان بارے ایہ گل ٹھیک نہیں ہووے گی کیوں جے پنجابی وچ آون والے دوجیاں زباناں دے اکھر پنجابی زبان دی سرداری من کے ایہدے وچ پیر دھر دے نیں۔“ (4)

گریر دے حوالے نال ویکھیے تاں مرکبات وچوں مرکب اضافی، مجازی اضافت، اضافت تخصیصی، اضافت توضیحی، اضافت بیانی، اضافت ظرفی تے اضافت وصفی اوہ اضافتاں نیں جیہناں توں ترکیبیاں وی تراشیاں جاسکدیاں نیں۔

پنجابی وچ دو یا دو توں ودھ لفظاں نوں جوڑ کے اک مرکب لفظ بناون نوں ترکیب تراشی آکھیا جاند اے۔ جیویں: دل دریا، پلک نبیرے، اکھ سمندر وغیرہ۔

مڈھلی پنجابی غزل وچ بہت سارے پنجابی شاعراں نے اپنی تخلیقی فکر نال دو یا دو توں ودھ لفظاں نوں بناں اضافت دے اک مک کر دیاں ہوئے لفظاں نوں نویں معنے بخشے تے ترکیب تراشی دے عمل راہیں پنجابی غزل وچ ڈھیر ساریاں نرویاں ترکیبیاں متعارف کروایاں ایہناں ترکیبیاں راہیں پنجابی شاعراں نے غزل وچ حُسن پیدا کیتا تے غزل دے موضوع نوں اختصار نال بیان وچ سوکھت پیدا کیتی۔ جیویں پنجابی شاعراں نے غزل وچ حسن پیدا کرن لئی استعاریاں، تشبیہاں، تلمیحاں، علامتاں تے تغزل توں کم لیا اے انجے وانگوں غزل دی خوبصورتی وچ وادھے لئی ترکیب تراشی دے راہیں نویاں تے نرویاں ترکیبیاں نوں غزل دا حصہ بنایا اے۔ ایہ اک بڑی سلاہن جوگ گل اے۔ ہن مڈھلی پنجابی غزل وچ ورتیاں ترکیبیاں دا ویرا کر دے آں۔

دل دریا دی ترکیب بڑی امی من کھجیویں اے۔ دل دریا دے وانگوں ای ہوندے نیں۔ جیہڑے ڈونگھیائی وچ لکھاں راز لکائی رکھ دے نیں۔ جھیدیاں چھلاں ہاٹھاں مار دیاں لہندیاں چڑھ دیاں رہندیاں نیں تے کدی سکون نال اپنا راہ آپ بناندے ہوئے ویہندے نظری آؤندے نیں۔ ”دل دریا“ دی وگی ویکھو:

چڑھ دیاں ہاٹھاں تے چڑھ کے جان دسر یار نوں
ویہن دل دریا نہ شوہ نوں کوئی ساحل دا پتہ (5)

دل دریا دی ترکیب توں دکھ دل دے حوالے نال ہور کئی من موہیاں ترکیبیاں وی مڈھلی پنجابی غزل گو شاعراں کول ملدیاں نیں۔ جیویں..... دریا دل (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 110) دل وحشی (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 117) دل سوڑا (حکیم ناصر، حکیم ناصر دیاں غزلاں۔ 59) دل گفنام (امین خیال، سولاں سرسرداری۔ 75) سچے دل (حکیم ناصر، حکیم ناصر دیاں غزلاں۔ 45) کھوٹے دل (حکیم ناصر، حکیم ناصر دیاں غزلاں۔ 45) مُرغ دل (مولا بخش کشتہ، دیوان کشتہ۔ 108)

عشق ہنیریاں وانگوں اے جیہڑا کہ سب کج تباہ و برباد کر دیندا اے۔ جتھے عشق ہنیریاں چلیاں اوہ شہر، جوہاں تے وستیاں بیابان بن گئیاں اوہناں دا لکھ کٹڈا نہ رہیا۔ پنجابی غزل گو شاعراں نے ”عشق“ نوں وکھو وکھ روپ تے ڈھنگ عطا کیتے نیں۔ کدھرے لہنوں فیاض آکھیا اے تے کدھرے لہنوں جنجال تے کدھرے ظالم تے کدھرے نمناں تے کدھرے عشق چھان وی آکھیا اے۔ وگی:

یار خیلا عشق چھان دے لوں لوں بھانبر لایا
ویلے دے اسمان تے اوہو چمکن بن کے تارا (6)

بیابان بن گئے اوہناں بستیاں دے اوہناں جوہاں دا حال ویران ہويا
نہ رہ ککھ کنڈے اوہناں بیلیاں دے جتھے عشق ہنیریاں بھل گئیاں (7)
ایس توں وکھ ”عشق“ دے اکھر دے حوالے نال کجھ من موہنیاں ترکیباں وگئی لئی پیش نیں۔
عشق دریا (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 120) عشق دریا (مولا بخش کشتہ،
دیوان کشتہ۔ 120) عشق فیاض (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 115) عشق نمانا (امین
خیال، سولاں سرسرداری۔ 106) عشق بے دوس (کلام فقیر۔ چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم۔ 15)
عشق ہلورے (کلام فقیر۔ چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم۔ 19) عشق تنویر (امین خیال، سولاں سر
سرداری۔ 65) عشق جنجال (مولا بخش کشتہ، دیوان کشتہ۔ 82) عشق شطرنج (مولا بخش کشتہ، دیوان
کشتہ۔ 87) عشق وچارے (کلام فقیر۔ چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم۔ 177) عشق مجازی (مولا بخش
کشتہ، دیوان کشتہ۔ 89) حقیقی عشق (مولا بخش کشتہ، دیوان کشتہ۔ 89)۔

پنجابی غزل وچ ”پیار“ نوں ترکیباں راہیں وکھو وکھ مہاندرے دتے گئے نیں۔ پیار اک اچھا
نگر اے جتھے آس وی تے اڈیک وی اے۔ جتھے پیار نوں سچ دی گڑھتی دتی جاوے تے اوہ بہار بن
جاندی اے۔ پیار اک من کھویں اداوی اے تے سہارا وی اے۔ پیار اک سچا تے سچا جیون اصول وی
اے تے اک خیرات وی اے۔ وگئی:

پیار نگر وچ آیا کوئی لہدا پیار سہارے فیر
دل پاگل دے نال کرے گی ساڈی عقل گزارے فیر (8)

موٹوں سخت اسیں تے کوئی نہیں من دے یار اڈیک
پیرو پیرو ودھاندی ڈٹھی تیرا پیار اڈیک (9)

”پیار“ دے اکھر دے حوالے نال کجھ ہور من کھویاں ترکیباں ویکھو۔

”پیار سہارے (کلام فقیر۔ چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم۔ 57) پیار کولا (کلام فقیر۔ چون
تے ترتیب: محمد جنید اکرم۔ 39) پیار سنہیے (امین خیال، سولاں سرسرداری۔ 185) پیار سلوک (کلام
فقیر۔ چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم۔ 61) پیار دلاسا (کلام فقیر۔ چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم۔
75) پیار سمندرا (امین خیال، سولاں سرسرداری۔ 43) پیار و بہار (کلام فقیر۔ چون تے ترتیب: محمد جنید
اکرم۔ 61) پیار سے (کلام فقیر۔ چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم۔ 105)۔

”درد“ اوہ کہانی اے جیہڑی کدی نہیں مکدی ایہ حیاتی دے نال ٹردی رہندی اے تے ویلا
ایہدے کرداراں وچ گھاٹا وادھا کردا رہندا اے۔ پنجابی ترکیباں راہیں درداں دے کئی مہاندرے
نظریں آؤندے نیں۔ ایہ سارے مہاندرے سچے وی نیں تے سچے وی۔ کدھرے درد چڑیاں دے

روپ وچ نظر آؤندے تے کدھرے سوغاتاں دے روپ وچ۔ کدھرے درد جاگیراں ملدیاں نیں تے کدھرے درد وچھوڑا۔ وگئی:

نخیاں بدلے کپھڑا لیندا درد جاگیراں ملے
لعلیں دے مل کون وہا جے کوڈیاں گھگ منکے (10)

فرجھلیاں نہ آسمان نیں مینوں بھوئیں نہ دتی ویہل
اس دل دی اُجڑی بار چوں جد کوئی درد چڑیل (11)
”درد“ دے حوالے نال کجھ ہور ترکیباں ویکھو:

”درد سوغاتے (امین خیال، سولاں سرسرداری۔ 187) درد سوانی (امین خیال، سولاں سرسرداری۔ 171) درد رنجانے (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 105) درد بھراں (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 116) درد اُملا (امین خیال، سولاں سرسرداری۔ 108) درد سپاہی (امین خیال، سولاں سرسرداری۔ 186) درد فراق (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 55) درد وچھوڑا (حکیم ناصر، حکیم ناصر دیاں غزلاں۔ 64) درد سوانی (امین خیال، سولاں سرسرداری۔ 98) درد آشا (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 58)۔

زندہ سوچ انسانی حیاتی دی علامت اے۔ سوچاں راہیں انسان نویں نویں جہان تخلیق کردا اے۔ ایہناں سوچاں وچ ڈر، وہم تے دلیلاں وی ہوندیاں نیں تے ایہناں سوچاں وچ اُدماں نوں پورا کرن دا حوصلہ وی ہوندا اے پر ایہ سوچ وچاراں کدے تقدیر دے اگے بے بس وی ہوندیاں نیں۔ وگئی:

رہی اُدماں دے اگے اگے میری سوچ وچار
ٹر دی رہی تدبیر میری دے مغر مغر تقدیر (12)

فکر اندیشے سوچ وچاراں خدشے وہم دلیلاں
وچ خیال شعور اتارے روپ سروپ نیں تیرے (13)
سوچ وچار (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 112) سوچ وچار (مولا بخش کشتہ، دیوان کشتہ۔ 70) سوچ وچاراں (کلام فقیر۔ چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم۔ 40)۔
”سوچ“ دے حوالے نال کجھ ہور ترکیباں ویکھو۔
ڈوٹکھی سوچ (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 28)، روندو سوچاں (امین خیال، سولاں سرسرداری۔ 125)، چا تر سوچ (امین خیال، سولاں سرسرداری۔ 72)۔
سکھ وی حیاتی دا حصہ ہوندے نیں تے ہر کسے نوں سکھ دے ارمان ہوندے نیں کہ اوہناں دی حیاتی وی سکھاں نال بھری ہووے اوہ خواہاں وچ سکھ ارمان سجان دے نیں۔ وگھئی:

نکھ نکھ رنگے سفن آندے رہے

سجڑے سجڑے سکھ ارمان سجانے رہے (14)

مڈھلے پنجابی غزل گو شاعراں کو ل آس دے سوہنے تے پھبویں روپ دکھالی دیندے نیں۔
آس سہارا وی اے تے بے وی وی۔ آس نمائی وی اے تے وچاری وی۔ آس بندے دے ساہ ودھا وی
دیندی اے تے گھٹا وی۔ آس چھلاں وی نیں تے لیاری وی۔ سبھے رنگ اپنی تھاں تے من موہنے نیں:

رتجھاں تابنگاں سدھراں سکاں کانگاں لہراں بھراں

ٹھہرنے ڈاہیاں آس سہارے روپ سروپ نیں تیرے (15)

کچھ ہو ترکیاں ویکھو: آس خیال (امین خیال، سولاں سرسرداری - 95)، آس وچاری (حکیم ناصر،
حکیم ناصر دیاں غزلاں - 80)، آس نمائی (حکیم ناصر، حکیم ناصر دیاں غزلاں - 79)، آس مراداں
(کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 139)۔

من مندر دی ترکیب مولابخش کشتہ ہوراں کوں ملدی اے۔ من دے کئی روپ نیں جیویں
مندردا روپ۔ جس وچ پریم دیوا بلدا اے جس دی لو وچ رب دسدا اے تے جلوہ رب ویکھو واسطے
جنگل، باغ تے پریتاں دا رخ کرن دی لوڑ نہیں:

من مندر پریت دا جگے دیوا جلوہ رب دا بٹاں وچ دسے سانوں

مطلب جنگلاں پریتاں نال ناہیں تے نہ باغ بُستان دے نال خواہش (16)

ایہ دنیا اک جادوگری اے جتھے جا کے بندہ سب کچھ بھل جاندا اے تے دنیا دی رنگنیاں وچ
کھو کے اپنا آپ بھل جاندا اے تے فیروں دنیا وچوں باہر نہیں آؤنا چاہندا تے فیروں جادو سرچڑھ کے
بولدا اے:

میں نہیں تیری جادوگری دے وچ جانا جونا

جتھے جا کے بھل جاندا اے مڑ کے آنا اونا (17)

نور چانن اوہناں نوں ای نصیب ہوندا اے جیہڑے پاک باطن ہوں۔ جیہڑے اپنی منزل
نوں پاوون واسطے روشی دا سفر کر دے نیں۔ روشی دے پندھ وچ نور نظر اوہناں نوں ملدا اے جیہڑے
صاف نیت والے ہوں جے اوہناں دے قلب سیاہ ہوں گے تے فیروں ہیریاں وچ گواچ جان گے۔
ایس حوالے نال کچھ ترکیاں ویکھو:

پاک باطناں دے کوں بہن والے، ظاہر داریاں توں دور نسدے نیں

قبراں وچ اوہ منگدے نور چانن، دیوے بلن نہ بلن مزار اُتے (18)

نور نظارے (امین خیال، سولاں سرسرداری - 58) نور مجسم (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پنیڑے۔
140) نور توحید (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 129) نور حسن (کلام فقیر - چون تے

ترتیب: محمد جنید اکرم - 191) نوری سویر (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 191)۔
روح جیہڑی روزِ ازل توں اپنے اصل توں پھڑی اے اک دن اُسے اصل نال جالنی اے۔
روح اک کیوڑہ وانگوں اے جیہڑی لوں لوں وچ وس جاندی اے۔ روح پکھیر و نوں اسی مٹی دے جتے
وچ قید کیتا ہویا اے۔ جدوں چو بھاں دے تیر چلدے نیں تے فیراوہ روح نوں زخمی کردے نیں۔ وگی:
جتے دے اس پتھرے وچ
پھاتھا روح پکھیر و اے (19)

روح کیوڑہ (امین خیال، سولال سرسرداری - 119) روح غمناک (پیر فضل حسین فضل
گجراتی، ڈوہنگے پینڈے - 87)۔

جتے سچ اے او تھے ای کوڑ وی اے۔ بعض ویلے دل دی تسلی واسطے کوڑ بولنا وی ضروری ہوندا
اے۔ یا فیر کئی واری اپنیاں تانگھیاں تے آساں نوں حیاتی بخش لئی وی اپنے سنگ جھوٹ بولنا پے جاندا
اے۔ سچیاں وچ کوڑے وی ہوندے نیں جیہڑے کہ کوڑ پیارے بناؤندے نیں:
ککھ وگاڑ نہ سکں جھوٹے وسدی سچی دنیا دا
سچیاں دے وچ رہ کے کوڑے پیارے بن دے نیں (20)

مڈھلے پنجابی غزل گو شاعراں کول زلف دے کئی من موہنے رنگ و روپ ملدے نیں
کدھرے زلف پریشان اے تے کتھے زلف زنجیر اے۔ محبوب دی زلف رات وی اے تے ناگن وی۔
کتھے زلف مسلسل اے تے کتھے زلف پیچاں اے۔ زلف اک اجیہا زندان وی اے جتھوں اج تیکر کوئی
وی آزاد نہیں ہو سکيا۔ ترکیب راہیں زلف دے کھو وکھ رنگ ویکھو:

”قیدی عشق دے زلف زنداں وچوں، ہندے اساں نہ کدی آزاد ویکھے
دھریاں سراں اتے رکھن نت باہیں، کر دے روز اک نویں فریاد ویکھے (21)
کچھ ہو رترکیاں: زلف پیچاں (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے - 93) زلف دوتا
(مولا بخش کشتہ، دیوان کشتہ - 59) زلف شگیر (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے - 20) زلف
دراز (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 197) زلف خمدار (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد
جنید اکرم - 117) زلف مسلسل (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے - 36) زلف سیاہ (پیر فضل
حسین گجراتی، ڈوہنگے پینڈے - 55) گیسوئے خمدار (مولا بخش کشتہ، دیوان کشتہ - ص - 84)

اکھر جام دے حوالے نال بہت ای من موہنی تے نرویاں ترکیباں ملدیاں نیں۔ جام وصل
پی کے دلدار میخوار وانگوں اپنا آپ بھل کے مستی وچ جھومدا پھر دا اے۔ جام پریم وی اے، جام جمشید
وی اے۔ کتھے جام دارنگ زلال اے تے کتھے شراب طہور اے جام حیات وی اے تے اجل وی۔ وگی:

تیاں مست چشماں ابرو ویکھ کے تے عاشق کس طرح نہ مستی وچ ڈولن
جام وصل توں دتا جنون والا جھومدا پھرے دلدار میخوار وانگوں (22)

اوہ بلند نصیباں والے آب حیات نہ منکن

اکو واری مونہہ لائے جیہناں جام زلال تہاڈے (23)

کچھ ہور زونیاں ترکیباں ویکھو..... جام اجل (پیر فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 55) جام
جاں (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 155) جام جمشید (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے
پینڈے۔ 57) جام شراب (کلام فقیر۔ چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم۔ 99) جام شراب (پیر فضل حسین
فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 78) جام صراحیاں (کلام فقیر۔ چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم۔ 76)
شراب طہور (مولا بخش کشتہ، دیوان کشتہ۔ 23)۔

ویکھن والی اکھ لکھاں پردیاں وچ لگی ہوئی حقیقت نوں بھال لیندی اے۔ نگاہ محبوب دلاں
نوں پھیر دیندی اے ایس اکھ تے فکر نے لکھاں جہان آباد کیتے ہیں۔ ایہ چشم چراغ وی اے تے ”تا“
وی۔ نگاہ پاک وی اے تے مست وی۔ چشم انتظار وی اے تے گریان وی۔ شاعراں کول چشم تے نگاہ
دے وکھو دکھ روپ ملدے نیں۔ وگئی:

فضل اوڑک کسے دی چشم بیمار

میرے دل نوں رہی بیمار کر کے (24)

مست چشم (مولا بخش کشتہ، دیوان کشتہ۔ 23) مست نگاہ (مولا بخش کشتہ، دیوان کشتہ۔ 94)
چشم گریان (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 98، ٹکوراں۔ 27) چشم انتظار (پیر فضل حسین
فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 40) چشم زار (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 62) نگاہ
پاک (مولا بخش کشتہ، دیوان کشتہ۔ 23) نگاہ یار (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 130)
آب حیات دی ترکیب مولا بخش کشتہ (دیوان کشتہ۔ 87) پیر فضل حسین فضل گجراتی (ٹکوراں۔ 34)
امین خیال (سولاس سرسرداری۔ 117) ہوراں کول ملدی اے۔ وگئی:

اوہ بلند نصیباں والے آب حیات نہ منکن

اکو واری مونہہ لائے جیہناں جام زلال تہاڈے (25)

اکھ ابرو دے حوالے نال نت زونیاں ترکیباں ملدیاں نیں وگئی:

قاتل قہر کماندا پھر دائے ایدھر اوھر گھلا

سُرخ لباس نیاموں باہر ابرو خنجر گھلا (26)

ابروئے خمدار (پیر فضل حسین فضل گجراتی، ڈوہنگے پینڈے۔ 130) ابرو کمان (کلام فقیر۔

بیکار سہارے (حکیم ناصر دیاں غزلاں - 110) واساون، تاساون (حکیم ناصر دیاں غزلاں - 26) تنئے تقدیرے (حکیم نامردیاں غزلاں - 27) (حکیم ناصر دیاں غزلاں - 31) ٹھنڈے پیار (حکیم ناصر دیاں غزلاں - 64) چوندے پیار (حکیم ناصر دیاں غزلاں - 96) یکے پیار (حکیم ناصر دیاں

غزلاں - 25) چہرے سولے، جین کتابوں، لیکھ برات (حکیم ناصر دیاں غزلاں - 34، 105، 83) مولا بخش کشتہ دا ’دیوان کشتہ‘ پہلا پنجابی غزل دیوان ہے۔ مولا بخش کشتہ ہوریاں کول ملن والیاں من مونیاں ترکیباں دا ویرا کچھ انج اے۔

داء ورو لے وانگوں چکر کھا کھا کے اٹھ ڈگدے ہاں

وگڑ گئی تقدیر ہے ساڈی کوئی آن سوارے اج (28)

خواب اجل (دیوان کشتہ - 106) پتیم وچھوڑا (دیوان کشتہ - 24) انھے کھوہ (دیوان کشتہ - 25) پیڑ پرائی (دیوان کشتہ - 85) طور موسے (دیوان کشتہ - 82) مایا روپ (دیوان کشتہ - 73) تاپ وچھوڑے (دیوان کشتہ - 64) فریبی روگ (دیوان کشتہ - 63) بھاگ سولے (دیوان کشتہ - 39) پریم پیالہ (دیوان کشتہ - 85) دھن بھاگ (دیوان کشتہ - 80) دھن پراپتی (دیوان کشتہ - 70) بلبل نفس (دیوان کشتہ - 99) مرد مومن (دیوان کشتہ - 29) فضل خدا (دیوان کشتہ - 34) حرف فریاد (دیوان کشتہ - 27) فصل بہار (دیوان کشتہ - 113) شیر خدا (دیوان کشتہ - 43) دیوان گوہر (دیوان کشتہ - 67) گل سہارے (دیوان کشتہ - 47)

پیر فضل حسین گجراتی دی شاعری اُتے فارسی دا چوکھا اثر دکھالی دیندا اے۔ فضل گجراتی ہوریاں کول ملن والیاں ترکیباں اضافت کسرہ نال بنائیاں گئیاں نیں۔ جیہناں دا ویرا انج اے:

بیٹھا روز حسیناں دے کول رہناں، وہندا روز خدا دا نور رہناں

اکووار رہ گیا سی طور جل کے، میں ہر روز جلد ا مثل طور رہناں (29)

عرش مجید (ڈوہنگے پینڈے - 85) نقش پا (ڈوہنگے پینڈے - 84) باد صبا (ڈوہنگے پینڈے - 105) باد مراد (ڈوہنگے پینڈے - 82) ابر بہار (ٹکوراں - 51) ابر رحمت (ڈوہنگے پینڈے - 158) ابر سیاہ (ڈوہنگے پینڈے - 62) عہد شباب (ڈوہنگے پینڈے - 134) عہد شکون (ڈوہنگے پینڈے - 146) وقت شام (ڈوہنگے پینڈے - 109) وقت نزع (ٹکوراں - 47) صدر بزم (ڈوہنگے پینڈے - 51) پُل صراطوں (ڈوہنگے پینڈے - 52) جوش جنوں (ڈوہنگے پینڈے - 24)، (ٹکوراں - 28) بحر شراب (ڈوہنگے پینڈے - 82) بحر زخار (ڈوہنگے پینڈے - 43) سوزِ فرقت (ڈوہنگے پینڈے - 152) سوزِ نہانی (ڈوہنگے پینڈے - 34) دست شناساں (ڈوہنگے پینڈے - 107)

پنجابی شاعری وچ بابائے پنجابی نے غزل آکھی۔ ڈاکٹر فقیر ہوریاں سلکھنی زبان ورتن دے

نال نال پنجابی ادب نوں کئی نروئیاں ترکیباں وی دتیاں۔ جیویں:

مرد کمال (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 190) نظرِ کرم (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 172) عرشِ معلیٰ (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 47) کتابِ محبت (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 110) رنگِ توحید (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید

اکرم - 151) نذر نیاز (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 145) روگ محبت (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 144) رھکِ خضر (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 116) لذتِ وصل (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 150) گورکھ دھندیاں (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 99) نغمہ محبت (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 134) قانونِ شریعت (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 98) مُلکِ سخن (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 119) طرزِ بیان (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 95) پندھ ہنیرے (کلام فقیر - چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 58)

ترکیب تراشی اک باقاعدہ تے دشوار گزار مرحلہ اے ایس وچ اوہی شاعر کامیاب ہو سکدا اے جہیدا مطالعہ وسیع ہووے۔ مڈھلے پنجابی غزل گو شعرا نے من موہنی تے نرویاں ترکیبیاں وچ معانی تے مفہوم دی اک وصال دینا آباد کردتی اے۔ اینہاں ترکیبیاں دے کارن پنجابی شعراں دے اسلوب وچ وکھریاں، موسیقی تے دل نشین صوتی نظام وی قائم ہو یا اے۔ مڈھلے پنجابی غزل گو شعراں نے اپنے تخلیقی فکر تے طاقت نال لفظاں نوں نویاں نویاں ترکیبیاں وچ ڈھالیا تے غزل دے حسن نوں اک نواں رنگ دتا۔

حوالہ جات:

- * لیکچرار شعبہ پنجابی، گورنمنٹ کلیات البانات ڈگری کالج، لاہور
- 1- سردار محمد خاں، پنجابی اُردو ڈکشنری (لاہور: سچل سٹوڈیوز: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، جلد اوّل، 2009ء) 886-
- 2- اقبال صلاح الدین - وڈی پنجابی لغت (لاہور: عزیز پبلشرز، جلد اوّل، 2002ء) 764-
- 3- ڈاکٹر سلیم اختر - تنقیدی اصطلاحات (لاہور: سنگ میل پبلی کیشنز، 2011ء) 85-86-
- 4- ڈاکٹر نوید شہزاد - پورن ماسی (لاہور: عمیر پبلشرز، 1998ء) 33-
- 5- کلام فقیر، چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم (لاہور: بزم فقیر پاکستان، 2012ء) 190-
- 6- امین خیال - سولائ سرسرداری (گوچرانوالہ: پنجابی ادبی مرکز، 1993ء) 149-
- 7- کلام فقیر، چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 114
- 8- کلام فقیر، چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 57
- 9- کلام فقیر، چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 75
- 10- امین خیال - سولائ سرسرداری - 94

- 11- امین خیال - سولائ سرسرداری - 116
- 12- کلام فقیر، چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 63
- 13- امین خیال - سولائ سرسرداری - 24
- 14- امین خیال - سولائ سرسرداری - 165
- 15- امین خیال - سولائ سرسرداری - 24
- 16- کلام فقیر، چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 157
- 17- مولا بخش کشتہ - دیوان کشتہ (لاہور: مکتبہ پنج دریا نمبر 4 ٹمپل روڈ، 1964ء) - 49-
- 18- امین خیال - سولائ سرسرداری - 167
- 19- پیر فضل حسین فضل گجراتی - ٹکوراں (گجرات: ادارہ اشاعت ادب، 1970ء) - 23-
- 20- امین خیال - سولائ سرسرداری - 75
- 21- پیر فضل حسین فضل گجراتی - ڈوہنگے پینڈے (لاہور: عزیز بک ڈپو، 1993ء) - 21-
- 22- کلام فقیر، چون تے ترتیب: محمد جنید اکرم - 120
- 23- پیر فضل حسین فضل گجراتی - ٹکوراں - 26
- 24- پیر فضل حسین فضل گجراتی - ٹکوراں - 26
- 25- پیر فضل حسین فضل گجراتی - ڈوہنگے پینڈے - 149
- 26- پیر فضل حسین فضل گجراتی - ٹکوراں - 24
- 27- حکیم ناصر - حکیم ناصر دیاں غزلاں (لاہور: مکان نمبر 10-A گلی نمبر 3 محلہ احمد پورہ مزنگ) - 67-
- 28- مولا بخش کشتہ - دیوان کشتہ - 47
- 29- پیر فضل حسین فضل گجراتی - ڈوہنگے پینڈے - 26